

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ ЯК ОРГАН КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ ТА ЙОГО РОЛЬ В МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ І ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ Й ГРОМАДЯНИНА

THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE AS A BODY OF CONSTITUTIONAL JURISDICTION AND ITS ROLE IN THE MECHANISM OF IMPLEMENTATION AND PROTECTION OF THE CONSTITUTIONAL RIGHTS AND FREEDOMS OF A PERSON AND A CITIZEN

Кузуб О.О., студент II курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Павшук К.О., к.ю.н.,
доцент кафедри конституційного права України
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Статтю присвячено дослідженню щодо правової природи та місця Конституційного Суду України в системі органів державної влади внаслідок конституційної реформи у сфері правосуддя. Автор наголошує й на тому, що він є органом конституційної юрисдикції, призначення якого полягає в забезпеченні верховенства конституції, вирішенні спорів щодо розподілу повноважень між органами державної влади, охороні конституційного ладу та утвердженні прав і свобод людини.

Досліджується також зміст європейської моделі конституційної юрисдикції, що була запропонована Г. Кельзенем, яка незабаром стала теоретичною основою для сучасної європейської системи конституційного судочинства, в тому числі й для української. На основі аналізу законодавства нашої країни, з урахуванням змін до Конституції України в частині правосуддя, розкриваються повноваження Конституційного Суду України як органу конституційної юрисдикції. В статті детально розповідається про одну із провідних його функцій, а саме про конституційний контроль, призначення якого полягає в забезпеченні верховенства конституції, реалізації прав та свобод людини і громадянина. Ще, автор головну увагу приділяє сутності «доктрини політичного питання». Також, з'ясовується сутність та специфіка функціонування інституту конституційної скарги в Україні, існування якого стало можливим тільки після прийняття 13 липня 2017 року Закону України «Про Конституційний Суд України». В статті наголошується на тому, що його роль у механізмі захисту основних прав та свобод людини і громадянина ще не набуло значного рівня в Україні, через те, що він є відносно новим для нашої держави.

У висновку, визначається місце Конституційного Суду України в системі органів державної влади та підкреслюється його роль у функціонуванні української правової системи, яка обумовлена тим, що він, свого роду, виконує роль «сторожа конституції», яка, у свою чергу, є суспільним договором, в якому закріплено основні права та свободи людини та встановлено межі втручання в її життя з боку держави. Тобто, автор наголошує на тому, що завдяки здійсненню конституційного контролю він відіграє важливу роль не лише в забезпеченні верховенства Основного Закону, а й у механізмі реалізації та захисту прав людини. Також, у висновку зазначається, що запровадження інституту конституційної скарги в Україні незабаром буде сприяти більшій ефективності Конституційного Суду України у захисті конституційних прав і свобод особи та підвищенню правового рівня нашої держави відповідно до загальноєвропейських стандартів.

Ключові слова: європейська (кельзенівська) модель конституційної юрисдикції, Конституційний Суд України, верховенство конституції, конституційний контроль, «доктрина політичного питання», механізм реалізації та захисту прав і свобод людини й громадянина, інститут конституційної скарги, «сторож конституції».

The article is devoted to the study of the legal nature and place of the Constitutional Court of Ukraine in the system of state authorities as a result of the constitutional reform in the sphere of justice. The author also emphasizes that it is a body of constitutional jurisdiction, which aims to ensure the supremacy of the constitution, resolve disputes regarding the distribution of powers between state authorities, protect the constitutional order, and assert human rights and freedoms.

The content of the European model of constitutional jurisdiction proposed by G. Kelsen, which soon became the theoretical basis for the modern European system of the constitutional judiciary, including the Ukrainian one, is also studied. Based on the analysis of the legislation of our country, taking into account the changes to the Constitution of Ukraine in the area of justice, the powers of the Constitutional Court of Ukraine as the only body of constitutional jurisdiction. The article describes in detail one of its leading functions, namely constitutional control, the purpose of which is to ensure the supremacy of the constitution, and the realization of the rights and freedoms of a person and a citizen. Also, the author pays the main attention to the essence of the «doctrine of the political question». Also, the essence and specifics of the functioning of the institution of constitutional complaint in Ukraine, the existence of which became possible only after the adoption of the Law of Ukraine "On the Constitutional Court of Ukraine" on July 13, 2017, is clarified. The article emphasizes that its role in the mechanism of protection of basic human and citizen rights and freedoms has not yet reached a significant level in Ukraine, due to the fact that it is relatively new for our country.

The conclusion defines the place of the Constitutional Court of Ukraine in the system of state authorities and emphasizes its role in the functioning of the Ukrainian legal system, which is due to the fact that it, in a way, fulfills the role of «guardian of the constitution», which, in turn, is a social contract, which enshrines a person's basic rights and freedoms and establishes the limits of interference in his life by the state. That is, the author emphasizes that the implementation of constitutional control, plays an important role in ensuring the supremacy of the Basic Law and in the mechanism of realization and protection of human rights. Also, the conclusion notes that the introduction of the institution of constitutional appeal in Ukraine will soon contribute to greater efficiency of the Constitutional Court of Ukraine in protecting constitutional person rights and freedoms and raising the legal level of our state in accordance with European standards.

Key words: the European (Kelsenivska) model of constitutional jurisdiction, the Constitutional Court of Ukraine, the supremacy of the constitution, constitutional control, «doctrine of the political question», the mechanism of implementation and protection of human and citizen rights and freedoms, the institution of a constitutional complaint, «a guardian for the constitution».

Постановка проблеми. Зараз Україна, як і більшість постсоціалістичних країн, перебуває на досить складному історично-правовому етапі свого розвитку, який полягає в тому, що вона повинна пройти доволі важкі і довгі випробування на шляху формування держави європейського рівня, що, у свою чергу, потребує поступового реформування системи публічної влади та встановлення демократичних засад розвитку суспільства. Одним із таких кроків була конституційна реформа в сфері правосуддя 2016 року, яка стала переломною подією в історії розвитку інституту конституційної юстиції. Внаслідок чого, особливої актуальності набули спори щодо юридичної природи та місця Конституційного Суду України в системі органів державної влади, які тривають й до сьогодні.

Центром обговорення та дослідження багатьох вчених-правознавців є також конституційний контроль та інститут конституційної скарги, наявність яких є важливим та прогресивним кроком для більш ефективного забезпечення Конституційним Судом України верховенства конституції та захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина. Дуже доречною з цього приводу є думка Райта Марусте, який зазначав, що хоча конституційний суд є центральним, але він є не єдиним інструментом демократії та конституціоналізму. Тому роль конституційного суду має розглядатися в більш широкому плані, що охоплює загальні питання демократії, конституції та конституціоналізму [1, ст. 8]. Інакше кажучи, ми спробуємо більш детально розкрити та дослідити важливість і роль Конституційного Суду України, для якого характерно основні засади організації та функціонування європейської (кельзенівської) моделі конституційної юрисдикції, у формуванні високого правового рівня нашої держави, який буде відповідати загальноєвропейським стандартам.

Стан опрацювання. Наукову основу даної статті складають дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених в галузі конституційного права щодо правової природи Конституційного Суду та його місця в системі розподілу влади, а також таких його інструментів як конституційного контролю та інституту конституційної скарги, серед яких, особливо, слід виділити праці С.В. Шевчука, В.Я. Тація, А.О. Селіванова, В.М. Шаповала, Ю.В. Бауліна, О.В. Щербанюка, М.М. Гультая, І.М. Конончука, І.Д. Сліденка, М.В. Тесленка, Г. Кельзена, С.В. Саса, А. Шайо, В.В. Маклакова, Ю.Л. Шульженка та інших. Незважаючи на те, що всі вони мають власний погляд на це питання, неодмінним залишається одне, а саме те, що орган конституційної юрисдикції є головним атрибутом будь-якої демократичної правової держави. Також, в статті наводяться статистичні дані щодо кількості звернень із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з 2017 по 2023 роки, на підставі яких автор доходить до відповідної думки щодо його ефективності.

Метою статті є з'ясування сутності правової природи Конституційного Суду України та його місця в системі розподілу влад внаслідок конституційної реформи, розкриття сутності та особливостей здійснення ним конституційного контролю, а також проведення аналізу щодо характеристики та специфіки функціонування інституту конституційної скарги з огляду на його статистичні дані.

Актуальність даної статті полягає в чіткому зрозумінні основоположних засад організації та функціонування європейської моделі конституційної юрисдикції, а також в усвідомленні конституційно-правового статусу Конституційного Суду України, його головної ролі в забезпеченні верховенства конституції та механізмі реалізації і захисту конституційних прав та свобод людини, який прагне відповідати загальноєвропейським стандартам.

Виклад основного матеріалу. Доречно було б почати з того, що одним із найголовніших завдань будь-якої демократичної правової держави є саме забезпечення верховенства конституції, яка, у свою чергу, представляє собою суспільний договір, що спрямований на обмеження державної влади, закріплення основоположних засад організації та діяльності її вищих органів, їх компетенції, основних прав та свобод людини і встановленні межі втручання в її життя з боку держави, а також фундаментальних конституційних принципів. Тобто, як зазначав Стецюк П.Б.: «Конституційний розвиток України так чи інакше сьогодні вже неможливо уявити без урахування цілої низки фундаментальних правових доктрин, як-то «права та свободи людини», «правова держава», «верховенство права», «парламентаризм», «розподіл влади» [2, ст. 48]. Однак, слід зазначити те, що все це можливе завдяки визначальній ролі Конституційного Суду України в забезпеченні правової охорони конституції, який у своїй діяльності прагне відповідати основним засадам організації та функціонування європейської моделі конституційної юрисдикції. Проте, виникає таке питання: в чому ж полягає зміст такої концепції? Для надання відповіді на це запитання нам допоможуть праці Г. Кельзена, який по праву є засновником європейської моделі конституційної юрисдикції.

Так, у свою чергу, він вважав, що єдність всієї правової системи і механізм її функціонування визначаються наявністю особливої та єдиної вищої інстанції конституційного контролю законів, якою, на його думку, має бути Конституційний Суд. [3, ст. 18]. З цього можна зрозуміти, що Г. Кельзен був переконаний у тому, що утворення такого органу сприятиме забезпеченню конституційного правопорядку та уникненню свавілля з боку держави. Потребу у створенні Конституційного Суду як єдиного органу конституційної юрисдикції з метою забезпечення охорони конституції, він пояснював такими чинниками. Перший полягав у тому, що умовою існування та належного функціонування конституційного правопорядку є логічна єдність, наявність якої забезпечується відповідністю всіх нормативно-правових актів Конституції як закону найвищої юридичної сили [4, ст. 239–240]. У другому чиннику він зазначав, що у ході реалізації власних повноважень та при виконанні конституційних завдань вищі державні органи можуть конфліктувати, а їх правові акти – суперечити Конституції. Внаслідок чого, завдання Конституційного Суду полягає в тому, аби вирішувати можливі конфлікти відносно компетенції державних органів та констатувати невинність виданих ними правових актів, якщо вони суперечать Конституції, тобто виконувати функції «негативного законодавця». Саме через це, за Г. Кельзеном, конституційний суд є державним органом, що відрізняється від загальних судів як з точки зору місця в системі державних органів, так і функціонально [4, ст. 240]. Що стосується третього чиннику, то він проявлявся в тому, що він є органом для захисту парламентської меншості від парламентської більшості, що полягає в обмеженні останньої та унеможливленні проявів її свавілля. Тобто, за умови, якщо під сутністю демократії розуміють не всевладну більшість, а постійні домовленості між різними суспільними групами, представленими в парламенті більшістю та меншістю, а також засновану на цьому суспільну рівновагу, то Конституційний Суд є найбільш придатним органом для реалізації такої ідеї [5, ст. 253]. Також, Г. Кельзен зазначав, що конституційність законодавства може бути забезпечена двома окремими шляхами: особистою відповідальністю органу, що видав неконституційну норму, та незастосуванням неконститу-

ційної норми [6, ст. 192]. З цього всього можна зрозуміти, що конституційне судочинство за цієї моделі здійснюється спеціальними автономними органами конституційної юрисдикції (переважно конституційними судами), діяльність яких ґрунтується на забезпеченні верховенства конституції, вирішенні спорів щодо розподілу повноважень між органами державної влади, контролі щодо дотримання принципу поділу влади, охороні конституційного ладу та захисті конституційних прав та свобод людини і громадянина. Незабаром, саме вчення Г. Кельзена стало теоретичною основою для всієї європейської системи конституційного судочинства, в тому числі й для української. Саме останню ми будемо більш детально й розглядати крізь призму кельзенівської моделі конституційної юрисдикції.

Слід почати з того, що Конституційний Суд України має своєрідну історію свого формування, яка полягає в тому, що його створення стало можливим лише після здобуття незалежності нашою державою, яка до цього тривалий час перебувала у складі, тоталітарної за своєю сутністю, СРСР, в якій правова доктрина ґрунтувалась на єдності та неподільності державної влади, інакше кажучи, вона заперечувала ідею правової держави та теорію розподілу влади. Однак, саме прийняття Конституції України 28 червня 1996 року та Закону України «Про Конституційний Суд України» 16 жовтня 1996 року започаткували початок його діяльності. Як зазначав, свого часу, колишній президент України Л.Д. Кучма: «Утворення єдиного органу конституційної юрисдикції ми по праву вважаємо одним з найважливіших актів становлення України як демократичної, правової держави, як важливий крок до побудови громадянського суспільства, входження до європейської та світової спільноти. Є всі підстави для висновку, що цей акт об'єктивно відповідає одвічному прагненню українського народу жити у державі, яка б надійно забезпечувала його права та інтереси і базувалася на засадах, загальноєвропейських у світі цінностей, ідеалах гуманізму, справедливості, поваги до людини і громадянина» [7, ст. 2]. З цього можна зрозуміти, що потреба у створенні Конституційного Суду України було пов'язана саме з тим, що Україна перебувала на етапі побудови правової та незалежної демократичної країни. Проте, незабаром, у 2016 році відбулася конституційна реформа у сфері правосуддя та прийняття 13 липня 2017 року Закону України «Про Конституційний Суд України», які мали на меті зменшення політичного впливу на нього та надання більш широких гарантій його діяльності. Саме далі ми й розглянемо, як ці зміни вплинули на його повноваження та місце в системі органів державної влади.

Взагалі, відповідно до статті 1 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року Конституційний Суд України є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України [8]. З цього правового положення можна помітити, що він не має титулу єдиного органу конституційної юрисдикції, хоча в первинній редакції Конституції України такий статус мався, який був закріплений у розділі VIII «Правосуддя» та розділі XII «Конституційний Суд України» Основного закону України. Однак, незважаючи на все це, його статус фактично не змінився, про що свідчить повноваження, які відображені в п. 28 ч. 1 ст. 85, п. 15 ч. 1 ст. 106, ч. 6 ст. 111, ч. 2 ст. 137, ст. 150, 151, 151¹, 159 Конституції України. Також, слід зазначити й те, що з Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року можна помітити те, що Конституційний Суд України був відокремлений як самостійна інституція, яка є відмінною від судів. Так, зі статті 1 Закону України «Про

Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року та статті 147 Конституції України можна зрозуміти, що специфіка його діяльності полягає в тому, що суто правосуддя в повному розумінні цього слова він не здійснює. Він вирішує не спори, а питання про відповідність (конституційність) законів та інших правових актів Конституції України, що цілком характерно для європейської (кельзенівської) моделі конституційної юрисдикції. Внаслідок чого й впливає і основна мета Конституційного Суду України – гарантування верховенства конституції як Основного Закону держави на всій території України [9, ст. 355–356]. Інакше кажучи, як влучно зазначає Ю.В. Баулін, він є «судом права», а не «судом факту» [10, ст. 70].

Далі, доречно було б, з'ясувати сутність поняття «верховенство конституції». Так, в юридичній літературі цей термін розглядають як у вузькому, так і в широкому значенні. У вузькому розумінні принцип верховенства Конституції є визнанням найвищої юридичної сили конституції та її норм у системі законодавства [11, ст. 6]. Це ми можемо переконалися на підставі статті 8 Основного закону України, де зазначається, що норми Конституції України є нормами прямої дії, а також й те, що закони та інші нормативно-правові акти приймаються на її основі і повинні їй відповідати. Тобто, це свідчить про її найвищу юридичну силу в системі правових актів. Також, слід зазначити й те, що вона стоїть вище й відносно міжнародних договорів, в цьому ми можемо переконалися на підставі частини 2 статті 9 Основного закону України, де зазначається, що їх укладання в разі, якщо вони суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України [12]. Що стосується широкого розуміння поняття «верховенство конституції», то його розглядають як цілісний конституційний принцип організації й функціонування правової держави, в основу якого покладено загальну ідею підпорядкування держави Конституції і праву загалом [11, ст. 6]. Тобто, як справедливо зазначає український правознавець В. Гергелійник: «... суспільство зацікавлене в стабільному та ефективному механізмі її охорони та захисту» [13, ст. 82]. Однак, як вже зазначалось, вирішальна роль в цьому належить саме Конституційному Суду України, завдяки здійсненню ним конституційного контролю. Саме далі ми й будемо більш детально розглядати та з'ясувати зміст цього напрямку діяльності, що допоможе нам не тільки визначити його місце в системі органів державної влади, але й більш краще зрозуміти його вагому роль у забезпеченні верховенства конституції та в механізмі реалізації та захисту конституційних прав і свобод людини й громадянина.

Але, для початку, потрібно стисло розглянути історію його виникнення. Так, конституційний контроль, у звичному розумінні, вперше виник саме у США на основі доктрини судового прецеденту. В свою чергу, потреба у створенні інституту судового конституційного контролю в цій країні було пов'язана із трьома чинниками. Перший полягав в тому, що в 1787 р. було прийнято першу у світі писану конституцію, яка володіла вищою юридичною силою в державі, що стало фундаментом для виникнення проблеми охорони конституції. Другий в тому, що американський конституційний контроль виник на ґрунті боротьби з метрополією й протиставленням себе її системи правління, звідси – страх перед абсолютизмом та акцентування уваги на принципі поділу влади як основі демократичного правління. Третій чинник був пов'язаний з тим, що Сполучені Штати виникли як федеративна держава. Так, конституція 1787 р. вирішила це питання шляхом надання федеральному праву вищої юридичної сили, але водночас вона допускала (поправка 10) принцип передачі нерегульованих питань у компетенцію штатів. В свою чергу, усі дії федеральної влади повинні мати підставою конституційну правомочність. Однак ні конституції штатів, ні Конституція 1787 р. не заснували механізму свого захисту.

Внаслідок чого, остаточно концепція судового контролю знайшла своє повне відображення лише в судових рішеннях федерального Верховного Суду США [14, с. 75]. Так, виносячи рішення у справі «Мербері проти Медісона» на підставі судового прецеденту, який був інституціоналізований у 1803 р., Верховний Суд постановив, що він має право і обов'язок визначати відповідність законів та указів Конституції США і ухвалювати у зв'язку з цим рішення, обов'язкові для всіх гілок влади. В свою чергу, він оголосив: по-перше те, що конституція є законом, який підлягає судовому тлумаченню; по-друге, що суд має право тлумачити конституцію, для того, щоб вирішувати справи відповідно до неї; по-третє, що у разі виникнення суперечностей між Конституцією і законом, суди зобов'язані застосовувати Конституцію як «вищий закон» країни або ті закони, які відповідають їй [15, с. 13–14]. Внаслідок чого, саме американська модель конституційного контролю започаткувала судовий контроль законодавства і стала відправною точкою для формування в Європі власної моделі конституційного контролю, що отримала свій сучасний вигляд, який ми знаємо, завдяки Г. Кельзену у XX столітті шляхом створенням ним спеціального автономного органу конституційної юрисдикції – Конституційного Суду, який покликаний здійснювати цю функцію.

Проте, перш ніж ми будемо розглядувати цей напрям діяльності органу конституційної юрисдикції, доречно було б з'ясувати сутність самого поняття «конституційний контроль». Так, в юридичній літературі існує багато поглядів стосовно цього питання, але ми розглянемо деякі з них. Так, І.Д. Сліденко, наприклад, зазначає, що він є спеціалізованим механізмом, системою забезпечення конституції як нормативно-правового акту вищої юридичної сили, різновидом контролю як відповідної функції [16, с. 74]. В свою чергу, В.В. Маклаков вважає, що конституційний контроль – влада, яка надана відповідному органу з метою контролювати і в разі необхідності санкціонувати відповідність або невідповідність конституційності актів, прийнятих різними органами публічної влади і особливо законів, прийнятих представницькими установами [17, с. 122]. Цікавим є також визначення поняття «конституційного контролю» Ю.Л. Шульженко, яка визначає його як діяльність компетентних державних органів з перевірки, виявлення, констатації невідповідності нормативних актів Конституції та законам, у процесі яких ці органи правочинні скасовувати виявлені невідповідності [18, с. 9]. Тобто, на підставі всіх цих дефініцій, ми можемо сказати, що конституційний контроль – діяльність компетентних органів державної влади, яка полягає в перевірці, виявленні, визначенні та усуненні невідповідностей визначеного кола правових актів Конституції з метою забезпечення її правової охорони. Далі ми будемо з'ясувати, в яких же повноваженнях Конституційного Суду України відображається ця функція.

Так, з тексту Конституції України та з Закону України «Про Конституційний Суд України» ми можемо помітити, що конституційний судовий контроль реалізується в таких повноваженнях Конституційного Суду України, як у: вирішенні питань про відповідність Конституції України законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, а також правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим (стаття 150 Конституції України); наданні за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України висновків про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів України, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди та їх обов'язковість (ч. 1 стаття 151 Конституції України); наданні за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України висновків про відповідність

Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою (ч. 2 стаття 151 Конституції України); наданні за зверненням Верховної Ради України висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту (ч. 3 стаття 151 Конституції України); наданні за зверненням Верховної Ради України висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157, 158 Конституції України (стаття 159 Конституції України); наданні за зверненням Верховної Ради України висновку про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України при вирішенні питань про дострокове припинення її повноважень Верховною Радою України (пункт 28 статі 85 Конституції України); вирішенні питань про відповідність Конституції України та законам України нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим за зверненням Президента України (ч. 2 стаття 137 Конституції України); вирішенні питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України (їх окремих положень) за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України (стаття 151¹ Конституції України) [12].

З цих правових положень ми можемо зрозуміти, що об'єктом конституційного контролю є акти чи діяльність вищих органів державної влади. Також, слід звернути увагу на рішення Конституційного Суду України від 09.06.1998 №8-рп/98, де він власне визначив цю функцію як пріоритетну та поділив її на такі види, як: попередній (превентивний) та наступний (репресивний). В цьому ж рішенні Суд роз'яснив, що наступний конституційний контроль з боку Конституційного Суду України визначається необхідністю перевірки ним конституційності чинних правових актів, а у випадку необхідності дослідження проекту нормативного акту Суд застосовує попередній (превентивний) конституційний контроль [19]. Тобто, якщо більш точніше говорити, то орган конституційної юрисдикції нашої країни, з огляду на зазначені вище повноваження, здійснює переважно наступний конституційний контроль (a posteriori), що полягає в перевірці на відповідність Конституції тих актів, які набули чинності. В свою чергу, попередній конституційний контроль (a priori) він здійснює стосовно надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157, 158 Конституції України; висновку про відповідність Конституції України міжнародних договорів України, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди та їх обов'язковість; а також стосовно конституційності питань, які пропонуються винести на всеукраїнський референдум. Після чого, орган конституційної юрисдикції нашої країни, відповідно до статті 151² Конституції України, ухвалює рішення та висновки, які є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені. Також слід зазначити й те, що відповідно до статті 152 Конституції України закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення. [12]. З цих правових положень ми можемо зрозуміти, що їх значення полягає в гарантуванні встановленого конституційного порядку для всіх суб'єктів механізму державної влади та забезпеченні конституційності їх функціонування у межах та способами, передбачений Конституцією України. Тобто, як влучно зазначає Селіванов А.О., Конституційний Суд України завдяки своєму конституційно-правовому статусу, перебуваючи на одному щаблі з такими вищими суб'єктами владних

повноважень, як Президент України, Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України, суттєво впливає на їх діяльність, виступаючи при цьому «негативним законодавцем», який дискваліфікує з правового поля ті норми, що суперечать Основному Закону [20, ст. 810]. Ще він відмічає, що реалізація конституційного контролю здійснюється у всіх випадках здійснення конституційного правосуддя, оскільки перевіряються не тільки норми, окремі положення, але і закон у цілому, і в разі виявлення суперечностей з конституційними нормами він підлягає визнанню таким, який втрачає юридичну силу в певній галузі законодавства. Контрольна функція Конституційного Суду України щодо конституційності законів та інших правових актів повинна забезпечувати коригування законодавства через джерело вищого права – Конституцію України [21, ст. 6]. Інакше кажучи, її значення також полягає в тому, що вона сприяє удосконаленню чинної системи законодавства та витісненню застарілих юридичних норм та актів. В свою чергу, неконституційні норми, відповідно до доктрини конституційного контролю, не можуть бути поновлені або іншим шляхом дезавульовані парламентом у разі прийняття нових редакцій законів чи розробки нових законопроектів у цій самій галузі права [22, ст. 63].

Ще, слід наголосити на тому, що функція конституційного контролю також є найбільш сильним фактором стримування будь-яких спроб суб'єктів владних повноважень набути повноважень, не властивих їх статусу, а отже – і досягнення прийнятного балансу різних гілок влади в державі. Як центральний елемент системи стримувань і противаг конституційний контроль здатний забезпечити розумну рівновагу всієї системи влади (при тій, природно, умові, що обов'язковість його рішень не піддається сумніву). Системно тлумачачи конституцію ... може підтримати таку рівновагу навіть тоді, коли конституційні норми можуть зумовити надмірно велику вагу однієї гілки влади щодо іншої [23, ст. 127–128]. Як ще влучно зазначав В.М. Кампо: «Конституційний Суд своїми рішеннями обмежує державу, здійснюючи тим самим конституційний контроль за діяльністю органів державної влади. У цьому випадку він виступає як арбітр, миротворець, в ролі «третього судді», що тягне юридичні наслідки, які є обов'язковими для всіх учасників конституційного спору і, у свою чергу, координує дії органів державної влади зі здійснення своїх повноважень в рамках компетенції, наділеної Конституцією України. Це означає, що органи державної влади не вправі виходити за межі своїх повноважень, визначених Основним законом України, тобто їх дії повинні узгоджуватись з наділеними функціями і не суперечити юридичній природі, завданням і призначенням у державі іншої» [24, ст. 19]. З цього всього можна зрозуміти, що Конституційний Суд України, завдяки здійсненню ним конституційного контролю, є своєрідним арбітром, який покликаний вирішувати спори щодо компетенції вищих органів державної влади, здійснюючи при цьому дотримання, закріпленого статтею 6 Конституцією України, принципу поділу влади. Однак, він це здійснює не лише шляхом перевірки конституційності законів чи актів, але й шляхом офіційного тлумачення конституції, що, у свою чергу, забезпечує усунення неоднозначності розуміння її конституційних норм, особливо тих, які стосуються статусу, повноваження та взаємодії органів державної влади. Проте, слід наголосити на тому, що до внесення конституційних змін в частині правосуддя 2016 Конституційний Суд України здійснював офіційне тлумачення як Конституції, так і законів України, це було пов'язано з відсутністю на той час інституту конституційної скарги. Як зазначає М.І. Козюбра: «За попереднім Законом про Конституційний Суд останній мав право при тлумаченні закону за зверненням громадянина перейти до перевірки цього закону на конституційність із можливістю його подальшого визнання неконституційним» [25, ст. 10].

Однак, внаслідок конституційних змін в частині правосуддя 2016, в Україні був прийнятий зарубіжний підхід, згідно з яким, тлумачення законів мають здійснювати суди загальної юрисдикції.

Проте, незважаючи на все це, слід визнати, що офіційне тлумачення Конституції України є одним із найважливіших повноважень органу конституційної юрисдикції нашої країни. Так, В.П. Шаповал, в свою чергу, зазначає, що будь-які рішення Конституційного Суду України по своїй суті є інтерпретаційними актами і він також наголошує, що з прийняття ним таких актів впливають певні юридичні наслідки, зумовлені насамперед їх обов'язковістю, яка стосується всіх органів державної влади, включаючи Верховну Раду України [26, ст. 55]. Також, дуже влучною є думка С.В. Шевчука, який наголошував на тому, що без розширеного, творчого тлумачення Конституція України ризикує залишитися програмним документом, який складається лише з позитивних норм (букви), в якому не враховується конституційний дух, неписані конституційні норми та цінності, без чого Конституція не може слугувати дієвим інструментом обмеження державної влади [27, ст. 37]. Однак, слід зазначити те, що Конституційний Суд України при інтерпретації норм Основного Закону не повинен виходити за її межі. Тобто, як зазначав В.Я. Тацій, суддя конституційної юстиції не може вносити нічого нового в норму, яку він тлумачить, інакше він перетвориться на законодавця [28, ст. 62]. На підставі всього цього, ми можемо стверджувати про те, що вирішення Конституційним Судом України питання щодо конституційності законів чи актів та здійснення офіційного тлумачення конституції сприяє дотримання принципу поділу влади та спонукає органи державної влади діяти в межах своїх повноважень.

Однак, слід наголосити на тому, що не менш важливим, в діяльності органу конституційної юрисдикції нашої країни є також «доктрина політичного питання» або, як ще її по іншому називають, «доктрина суддівського самообмеження». Її зміст полягає в тому, що суди не можуть вирішувати справи, в яких порушуються політичні питання, оскільки вони повинні вирішуватися політичними гілками влади. Відповідно до цих доктрин, суди не є легітимними у вирішенні важливих політичних питань, оскільки не обираються народом і не несуть перед ним відповідальність [29, ст. 139–140]. Проте, слід наголосити на тому, що Конституційний Суд України, незважаючи на те, що намагається бути в стороні від політичних процесів, по-суті немає такої можливості, оскільки рішення, яке стосується будь-яких органів державної влади, окрім юридичного наслідку, буде мати ще й політичний. Яскравим прикладом є рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» від 20 червня 2019 року № 6-р/2019, в якому орган конституційної юрисдикції визнав конституційним указ Президента України. Однак, на думку судді Конституційного суду України В. В. Лемака, у справі про дострокове припинення Президентом України повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів у 2019 році, Конституційний Суд мав би винести ухвалу про закриття конституційного провадження, оскільки справа очевидно мала політичний характер та не мала правового вирішення [30]. Ми повністю погоджуємося з його думкою. Але, як водночас зазначав А. Шайо, що там, де здійснюється абстрактний контроль правових норм, а особливо попередній контроль, суд безумовно вирішує політичні питання. Також він визначав, що з одного боку політичні мотиви позову не тягнуть за собою політичну спрямованість рішень суду, з іншого боку – вони додають

політичній боротьбі конституційний і правовий характер, деполітизуючи та легітимуючи чинні закони [31, ст. 239]. Тобто, з цього всього ми можемо зрозуміти, що Конституційний Суд України повинен балансувати між політикою та правом, але це є доволі складним завданням, оскільки, сама політика закладена в конституції, норми якої безпосередньо регулюють державно-політичні відносини владарювання. Учасниками цих відносин, в свою чергу, є вищі органи державної влади України і саме вони є найбільш активними суб'єктами політичних дій [32, ст. 115]. Внаслідок чого, важливим є питання щодо позаполітичного статусу Конституційного Суду України, який полягає в його незалежності від політики, що є одним із найголовніших факторів забезпечення верховенства Конституції України та принципу поділу влади. У разі, якщо порушується такий його статус, то він може перетворитися з неупередженого арбітра на прихильника тієї чи іншої сторони в політичному протистоянні [33, ст. 67]. Тому, як зазначає Тесленко М.В., Конституційний Суд України, коли застосовує ті або інші конституційні норми до різних сфер політичного життя, повинен тим самим вирішувати не політичні, а правові питання, утримуючи таким способом державне владарювання у встановлених конституційно-правових межах. Саме цим він опосередковано впливає на політичні відносини, виступаючи водночас не як учасник політичного процесу, а як охоронець Конституції України і права взагалі [34, ст. 96]. Внаслідок чого, рішення органу конституційного контролю, які мають політичний характер, повинні бути обґрунтованими із правових позицій, які б забезпечували верховенство права, а не політичну доцільність. [35, ст. 113]. Проте, на жаль, в нашій країні на даний момент має місце конституційна криза, що зумовлена саме ігноруванням «доктрини політичного питання». Головними причинами цього є збереження політичного впливу та низький рівень обґрунтування деяких рішень Конституційного Суду України, що були ухвалені в умовах конфлікту інтересів та з серйозними процесуальними порушеннями. Внаслідок чого, значно зменшується авторитет органу конституційної юрисдикції та рівень довіри до нього в суспільстві. Тому, як зазначає В.П. Колісник, одним із важливих механізмів подолання конституційних криз та конфліктів має стати запровадження постійного зваженого фахового діалогу (насамперед внутрішньопартійних дискусій та діалогу всередині парламентської більшості, а також діалогу між парламентською більшістю та опозицією) з найбільш актуальних та важливих проблем сьогодення, що має відбуватися зі всебічним урахуванням основоположних ідей сучасного органічного конституціоналізму [36, с. 100].

Не менш важливою є також роль Конституційного Суду України у механізмі реалізації конституційних прав та свобод людини й громадянина, що він здійснює власне за допомогою таких інструментів, як: конституційного контролю, офіційного тлумачення Конституції України та інституту конституційної скарги. Але, доречно було б почати саме з того, що відповідно до статті 3 Конституції України: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [12]. Тобто, з цього правового положення ми можемо зрозуміти, що в Україні, як і в більшості сучасних демократичних правових державах, закріплено людиноцентристський напрям розвитку держави, що, у свою чергу, відображається в загальнодержавному механізмі реалізації та захисту конституційних прав і свобод людини й громадянина. Однак, з тексту Конституції України та Закону України «Про Конституційний Суд України» ми можемо зрозуміти, що одну із головних

ролей в цьому процесі відіграє саме Конституційний Суд України. Як зазначає В.Ф. Погорілко, його діяльність в галузі захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина, відновлення справедливості й запобігання свавілля з боку держави, у світовій конституційній практиці може бути реалізована у двох формах: у формі звичайної процедури контролю за конституційністю нормативних актів та у вигляді спеціальних процедур, формально-юридичного забезпечення основних прав і свобод [37, ст. 257]. Тобто з цього ми можемо зрозуміти, що він сприяє механізму реалізації та захисту прав людини й громадянина не тільки завдяки здійсненню ним попереднього та наступного конституційного контролю, офіційного тлумачення Конституції України, які ми розкривали вище, але й завдяки інституту конституційної скарги, поява якого стала можливою внаслідок конституційної реформи щодо правосуддя, який покликаний посилити роль органу конституційної юрисдикції нашої країни в механізмі реалізації та захисту прав та свобод людини й громадянина. Саме далі ми й будемо його розглядати.

Спочатку, доречно було б розглянути сутність самого інституту конституційної скарги. Так, в юридичній літературі існує багато точок зору стосовно цього питання. Наприклад, М.В. Тесленко визначає конституційну скаргу як специфічну форму звернення, характерну лише для однієї з усіх процедур у конституційному судочинстві, оскільки вона подається особою в інтересах захисту її прав, які порушуються законом у результаті конкретного правозастосування. Тобто, його думка зводиться до того, що скарга представляє собою клопотання особи до Конституційного Суду про необхідність визнання закону чи іншого правового акту неконституційним у зв'язку з порушенням ним відповідних прав і свобод [38, ст. 8]. В свою чергу, Гультай М.М. розглядає інститут конституційної скарги як інструменту впливу особи на систему права та державну політику, що обумовлює виняткову роль конституційної скарги у триаді «особа, право, держава». У широкому розумінні він зазначає, що конституційна скарга дає змогу особі «скерувати» діяльність держави у напрямі забезпечення суспільних потреб та інтересів, в основі яких лежать фундаментальні права і свободи, що веде до утвердження верховенства права. Ще вчений наголошував на тому, що за своїми юридичними наслідками конституційна скарга виступає одним із засобів реалізації принципу взаємної відповідальності особи та держави [39, ст. 188]. Також, цікавими є думки О.В. Петришина, Ю.Г. Барабаша та С.Г. Серьогіна стосовно сутності інституту конституційної скарги, які відмічали, що індивідуальна конституційна скарга виступає не тільки як гарантія захисту основних прав людини і громадянина від свавілля властей, але й як важливий засіб забезпечення й розвитку конституційної демократії, основу якої становлять права людини; а також вони наголошували на тому, що вона сприяє реалізації одного з головних принципів правової держави – принципу зв'язаності всіх гілок влади Конституцією і Законом, що гарантують права людини. Крім того, вчені зазначали, що конституційна скарга, будучи специфічним інструментом захисту конституційних прав особи, надає громадянину право в якості сторони вступати у правовий спір з державою та її органами, навіть із самим законодавцем, тим самим сприяючи інтеграції громадян у процес управління державою і суспільством [40, ст. 31]. Таким чином, на підставі всіх цих поглядів ми можемо сказати, що сутність інституту конституційної скарги зводиться до того, що він покликаний сприяти більш ефективному механізму реалізації та захисту конституційних прав та свобод людини й громадянина. В свою чергу, стаття 55 Закону України «Про Конституційний Суд України» визначає, що конституційною скаргою є подане до Суду письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність)

закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу [8]. Також, відповідно до частини 1 статті 56 цього закону зазначається, що суб'єктом права на конституційну скаргу є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України. До суб'єктів права на конституційну скаргу не належать юридичні особи публічного права [8]. З цих правових положень можна виділити такі ознаки конституційної скарги: 1) вона є прямим засобом судового захисту порушених конституційних прав і свобод людини шляхом визнання закону та іншого, визначеного в законодавстві нормативно-правового акту неконституційним; 2) може бути подана безпосередньо фізичною або юридичною особою, чиї права були порушені оскаржуваним актом у конкретній справі; 3) за порядком розгляду передбачає процесуальні дії, що стосуються лише конституційності закону чи іншого нормативно-правового акту, який оскаржують; 4) суд, що вирішує справу за конституційною скаргою, має силу поновити фізичну або юридичну особу в її правах, які було порушено неконституційним законом чи іншим нормативно-правовим актом [41, ст. 13]. Слід наголосити ще на тому, що сутність інституту конституційної скарги полягає не лише в забезпеченні механізму реалізації та захисту конституційних прав та свобод людини й громадянина, але й у формуванні доктрини захисту їх прав засобами конституційного контролю. Тобто, як влучно зауважує С.В. Шевчук, що ратифікація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод заклала потужну зміну мислення юристів і суддів, внаслідок чого стало зрозуміло, що права людини є діючими, а зміст цих прав і свобод розкривається через правозастосування, через судову діяльність, мотивувальні частини рішень, які мають нормативний характер. Водночас, з розвитком юриспруденції ці критерії обмеження права будуть розвиватись, тому для цього, як він зазначає, й потрібні якісні конституційні скарги, на розгляді яких розроблятиметься доктрина. Саме за такою концепцією працює Європейський суд: є текст конвенції і 99 % судової практики [42].

Також, з вище зазначених правових положень ми можемо ще помітити, що в Україні внаслідок конституційної реформи у сфері правосуддя було запроваджено нормативну модель конституційної скарги, що полягає в розгляді конкретної справи в судах у системі судоустрою України. Однак, слід наголосити на тому, що вона має так звану «часткову форму», що проявляється в тому, що об'єктом оскарження при цьому є лише закони України, які були покладені в основу остаточного судового рішення. Хоча при нормативній моделі конституційної скарги відповідно до зарубіжного досвіду повинна ще передбачатися можливість оскарження на предмет відповідності Конституції України (конституційності) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, яка, на жаль, не закріплена в нашому законодавстві. Однак, як зазначає В.В. Копча: «частково нормативна» модель конституційної скарги, яка була запроваджена в Україні, за своїм потенціалом може бути ефективним інструментом захисту гарантованих Конституцією прав людини, але умовою її ефективності є результативна діяльність Конституційного Суду України. Також, він наголошує на тому, що ефективність конституційної скарги залежатиме від розуміння її ролі як засобу, який поєднує захист індивідуальних прав людини із захистом об'єктивного правопорядку, визначеного в Конституції України [43, ст. 14]. Проте, ми підтримуємо позицію Ю.М. Бисага та М.М. Гецько про запровадження в Україні саме повної нормативної конституційної скарги. Оскільки, як вони зазначили, ця модель дозволяє найбільш дієво реалізувати доступ особи

до конституційного правосуддя для захисту порушених конституційних прав і свобод. Так, суб'єктові оскарження (фізичній та юридичній особі), в свою чергу, надається безпосередня можливість звернутися зі скаргою. Можна оскаржити не лише правові акти парламенту, що порушують конституційні права і свободи, але й правові акти, видані главою держави та виконавчими органами влади, зокрема Кабінетом Міністрів України. Окрім того, дана модель надає можливість переглянути остаточне рішення суду загальної юрисдикції та правозастосовну діяльність адміністративних органів. Тобто, скарга може бути подана на правозастосовний акт, у якому індивідуалізуються нормативні приписи правового акту, що ними порушуються конституційні права і свободи скажника [44, ст. 48]. Проте, слід визнати те, що в подальшій перспективі розвитку України як демократичної правової держави непогано було б втілити в життя саме повну модель інституту конституційної скарги. Оскільки, як наголошує Венеціанська Комісія у своїй доповіді «Про прямий доступ до конституційного правосуддя», користь повної моделі інституту конституційної скарги полягає не тільки в тому, що вона забезпечує всеосяжний захист конституційних прав, але й з точки зору її субсидіарного характеру в Європейському суді з прав людини і бажання вирішувати проблеми з прав людини на національному рівні, беручи до уваги також переважання Страсбурзького суду [45]. Однак, як ще влучно зазначає О.В. Щербанюк, правовий ефект цього конституційно-правового інституту буде досягнутий лише завдяки повній, а не нормативній конституційній скарзі, тому що це значно підвищить відповідальність суб'єктів правотворення, правозастосування, захист прав людини та забезпечить авторитет Конституції України [46, ст. 89]. І справді з цією думкою важко посперечатися. Але, слід визнати, що для України оптимальною на даний момент є саме нормативна модель конституційного контролю. Оскільки, як зауважує Гультай М.М., така модель виправдано обмежує кількість звернень до Конституційного Суду, сприяє розвантаженню органу конституційного контролю та забезпечує належне розмежування юрисдикції конституційних та загальних судів [47, ст. 88].

Ще доречно було б розглянути та проаналізувати нижче зазначені статистичні дані щодо кількості звернень із конституційною скаргою до Конституційного Суду України протягом 2017–2023 років, аби для того, щоб краще зрозуміти специфіку його функціонування на даний момент (рис. 1).

Так, на підставі цієї діаграми ми можемо побачити, те, що: з 30 вересня 2016 року до 31 грудня 2017 року до органу конституційної юрисдикції нашої країни надійшло 474 конституційні скарги (118 – до набрання чинності Закону України «Про Конституційний Суд України»), з яких 273 було відхилено; у 2018 році було подано 690 конституційні скарги, з яких 426 підлягали поверненню; у 2019 році було подано 664 конституційні скарги, з яких відхилено 286; у 2020 році було подано 563 конституційні скарги, з яких 312 було повернуто; у 2021 році було подано 484 конституційні скарги, з яких 245 були відхилені; у 2022 році було подано 248 конституційні скарги, з яких 141 було повернуто; станом на 1 люте 2023 року було подано 33 конституційні скарги, з яких відхилено 21 [48]. Причиною відхилених конституційних скарг було те, що вони не відповідали вимогам щодо форми, закріпленої в Законі України «Про Конституційний Суд України». З зазначених вище статистичних даних ми можемо зрозуміти, що конституційна скарга поки ще не набула значної популярності та ефективності в Україні. Проте, це зумовлено не тільки тим, що в нашому суспільстві панує низький рівень довіри до Конституційного Суду України, що, в свою чергу, зумовлено конституційною кризою, але й тим, що більшість ще попросту не розуміють як правильно їм користуватися через те, що цей інструмент є від-

Рис. 1. Кількість звернень із конституційною скаргою до Конституційного Суду України протягом 2017–2023 років

носно новим для нашої вітчизняної юридичної практики. Тобто, як зазначали Ю.Г. Барабаш та Г.В. Берченко: «Ми маємо досить системну та серйозну проблему перегляду судових рішень за наслідками визнання законів неконституційними. Внаслідок чого, це зводить нанівець зусилля самих суб'єктів звернення з конституційною скаргою – вони можуть задовольнитися хіба що внеском у розвиток правової системи на майбутнє» [49, ст. 14]. Тому, для того, щоб цього не сталося, потрібно уникати таких найпоширеніших помилок при поданні конституційної скарги, як: відсутність конкретних положень закону, що висувається для оскарження; невідповідність об'єкта оспору вимогам Закону, що проявляються, наприклад, в тому, що пересічна людина доволі часто звертається із конституційною скаргою до Конституційного Суду України щодо відповідності Конституції України актів і дій різних органів державної влади та їх посадових осіб, хоча можна оскаржувати тільки закон, який був застосований в остаточному судовому рішенні; відсутність належного обґрунтування при поданні конституційної скарги, тобто тверджень особи щодо неконституційності закону, де на її думку порушуються конституційні права та свободи людини внаслідок його застосування. Отже, з цього всього ми можемо зрозуміти те, що для того, щоб конституційна скарга стала популярною та ефективною в українському суспільстві, потрібно, по-перше, сприяти посиленню заходів щодо підвищення правової культури та обізнаності населення з цього питання, а, по-друге, спростити процес та форму подання конституційної скарги, оскільки, відмова Конституційного Суду України від скарги, що містить недоліки, зводить можливість захисту прав людини у такий спосіб та створює додаткові перешкоди щодо захисту конституційних прав людини [50, ст. 91]. Також, не менш важливим, є розширення самого предмету конституційної скарги, який би включав в собі конституційність не тільки законів, але й актів різних органів державної влади. Саме втілення цих заходів на сучасному етапі розвитку українського суспільства сприятимуть його більшій ефективності в механізмі реалізації та захисту конституційних прав та свобод людини й громадянина та зроблять тим прогресивним інструментом, яким він і є в європейському конституціоналізмі.

Таким чином, на підставі всього вище сказаного, ми можемо дійти висновку, що Конституційний Суд України є органом конституційної юрисдикції, для якого характерно європейська модель конституційного судочинства, що проявляється в тому, що він займає особливе місце в системі розподілу влади, що, в свою чергу, зумовлено його функціональною та організаційною характеристикою. Однак, це не відмінняє того факту, що він є вищим конституційним органом в механізмі публічної влади, який знаходиться на одному рівні з такими орга-

нами, як Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України і разом з ними бере однакову участь у процесах державотворення та функціонування країни. Проте, все це можливо завдяки здійсненню ним функції конституційного контролю стосовно вказаних інститутів державної влади. В свою чергу, це проявляється в тому, що виконуючи роль «сторожа конституції», він сприяє усуненню з правового поля неконституційних норм та сприяє тому, щоб будь-яка гілка державної влади не перевищувала свої конституційні повноваження та здійснювала їх в конституційний спосіб. Тобто, через здійснення конституційного правосуддя Конституційний Суд України впливає на їх діяльність шляхом вирішення справ про конституційність виданих ними актів і офіційного тлумачення Конституції. Саме на підставі цього, не помилково було б вважати, що в якомусь сенсі його влада є вищою за політичну владу демократичних інституцій держави. Проте, як стверджував С.В. Шевчук: «Ця ідея цікава, але короткозора, оскільки європейська модель конституційного контролю – це окремий спеціалізований суд, головним призначенням якого є гарантування верховенства Конституції у межах правової системи» [51, ст. 75]. Не менш важливою в діяльності Конституційного Суду України є «доктрина політичного питання», що полягає в розмежуванні ним політики й права. Його дотримання є особливим важливим в наші часи, коли має місце конституційна криза. Слід також наголосити ще на тому, що завдяки здійсненню конституційного контролю Конституційний Суд України відіграє важливу роль не лише в забезпеченні верховенства Конституції та підтриманні балансу між гілками державної влади, але й в тому, що він сприяє ефективному механізму реалізації конституційних прав і свобод людини й громадянина. Саме в останньому аспекті, одну із важливих ролей відіграє інститут конституційної скарги, який є відносним новим для нашої країни та не набув поки ще значного рівня. Однак, він незабаром буде сприяти більшій ефективності Конституційного Суду України у захисті конституційних прав і свобод особи та підвищенню правового рівня нашої держави відповідно до загальноєвропейських стандартів. Але, незаперечним залишається той факт, що наявність такого органу є головним атрибутом демократичної правової держави, призначення якого полягає в забезпеченні правової гарантії верховенства конституції та її охорони. Це чітко відображається в таких словах Ганса Кельзена: «Конституція без Конституційного Суду схожа на сонце, яке світить, але не зігріває» [5, ст. 200]. І справді, з цим дуже важко не погодитися. Оскільки, саме від Конституційного Суду залежатиме, наскільки ефективно буде втілюватися в життя конституція, як буде реально забезпечено дотримання принципу поділу влади та захищені конституційні права і свободи людини й громадянина.

ЛІТЕРАТУРА

1. Rait Maruste. The Role of the Constitutional Court in Democratic Society. *JURIDICA international*. XIII/2007. P. 8–13.
2. Стецюк П.Б. Основи теорії конституції та конституціоналізму. Частина перша: посібник. Львів : Астролябія, 2003. 232 с.
3. Чисте вчення про право Ганса Кельзена. Вип. 2. Москва. 1988. 213 с.
4. Шевчук С.В. Основи конституційної юриспруденції. Київ : Український центр правничих студій, 2001. 302 с.
5. Kelsen H. La garantie juridictionnelle de la Constitution (la Justice constitutionnelle). *Revue du Droit Public et de la Science Politique en France et a L'Etranger*. Paris. 1928. P. 257.
6. Кельзен Г. Судовий контроль законодавства: порівняльне дослідження Австрійської та Американської Конституцій. *Правознавство*. 2012. № 2. С. 190–202.
7. Кучма Л.Д. Не людина для держави, а держава для людини – нова форма суспільних відносин. *Урядовий кур'єр*. 2001. 20 жовтня. 10 с.
8. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII/*Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 01.02.2023).
9. Коментар до Конституції України. Вид.2, виправлене й доповнене. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України. 1998. С. 411.
10. Баулін Ю.В. Методологічні аспекти дослідження конституційності окремих положень закону в діяльності Конституційного Суду України. *Методологія в праві : монографія за заг. ред. І. Безклубого*. Київ : Грамота, 2017. 656 с.
11. Оніщук М.В. Верховенство Конституції України як засадничий принцип правової держави. *Віче*. 2010. № 18. С. 6–7.
12. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 01.02.2023).
13. Гергелійник В.О. Конституційний Суд у системі органів контрольної влади: теоретичні аспекти. *Право України*. 1999. №5. С. 81–85.
14. Конончук І.М. Історичні та політико-правові аспекти виникнення і розвитку інституту конституційного контролю. *Історико-правовий часопис*. 2017. №1(9). С. 73–76.
15. Michael W. McConnell, The Story of Marbury v. Madison: Making Defeat Look Like Victory, in *Constitutional Law Stories*, New York: *Foundation Press*. 2009. P. 13–22.
16. Сліденко І.Д. Феноменологія конституційного контролю. Гене́за, природа і позиціонування в контексті аксіологічних, епістемологічних, праксіологічних, синергетичних аспектів : монографія. Київ : Істина. 2010. С. 624.
17. Маклаков В.В. Конституційне (державне) право зарубіжних країн. Загальна частина. Москва: Інфотропік Медіа, 2012, С. 896.
18. Шульженко Ю.Л. Конституційний контроль в Росії. Москва : РАН. Інститут держави і права. 1995. 175 с.
19. Рішення Конституційного Суду України від 09.06.1998. №8-рп/98 URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/194905__194970 (дата звернення: 01.02.2023).
20. Селіванов А.О. Коментар до статті 147. *Конституція України. Науково-практичний коментар*. Редкол.: В.Я. Тацій (голова редкол.), О.В. Петришин (відп. секретар), Ю.Г. Барабаш та ін.; Національна академія правових наук України 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2011. 1030 с.
21. Селіванов А.О. Верховенство права в Конституційному правосудді: аналіз конституційної юрисдикції: Предмет конституційного права у вимірі конституційної юрисдикції Київ; Харків: Академія правових наук. України. 2006. 400 с.
22. Тацій В.Я., Тодик Ю.М. Межі тлумачення Конституційним Судом Конституції і законів. *Вісник Конституційного Суду України*. 2000. №2. С. 60–69.
23. Сас С.В. Місто и значення органу конституційного контролю в ефективному функціонуванні системи и противаги між гілками державної влади (матеріали міжнародної конференції, 9–10 липня 2016 року, Киргизька Республіка). Бішкек. 2017. С. 125–131.
24. Кампо В.М. Конституційний контроль: заходи, статус, механізми. *Віче*. 1993. №6. С. 19–24.
25. Козюбра М.І. Інтерв'ю. *Український часопис українського права*. 2016. № 1. С. 10.
26. Шаповал В.М. Офіційне тлумачення як функція Конституційного Суду України (проблема теорії). *Вісник Конституційного Суду України*. 1999. №3. С. 52–57
27. Шевчук С.В. Способи тлумачення Конституції: порівняльний досвід. *Конституція і конституціоналізм в Україні: вибіркові проблеми*. Збірник наукових праць членів Товариства конституційного права з нагоди десятої річниці Конституції України, Конституційного Суду України та самого Товариства. Відпов. за ред. проф. Мартиненко П. Ф. і доц. Кампо В. М. Київ: «Купріянова», 2007. С. 33–37.
28. Тацій В.Я. Межі тлумачення Конституційним Судом Конституції і законів України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2002. №2. С. 60–63.
29. Ковальчук В.Б. До питань про роль та місце Конституційного Суду України в системі вищих органів державної влади: в контексті європейського досвіду. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2016, № 837. С. 137–142.
30. Окрема Думка судді Конституційного Суду України Лемака В.В. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» від 20 червня 2019 року № 6-р/2019. URL: https://ccsu.gov.ua/sites/default/files/docs/6_p_2019_7_0.pdf (дата звернення: 01.02.2023).
31. Шайо А. Самообмеження влади (короткий курс конституціоналізму). Москва: Юрист. 2001. 292 с.
32. Шаповал В.М. Становлення конституційної юрисдикції в Україні. *Правова держава*. 1998. Випуск 9. С. 112–117.
33. Тихий В.П. Правотлумачення Конституційним Судом та правова природа його рішень. *Вісник Конституційного Суду України*. 2001. №1. С. 67–72.
34. Тесленко М.В. Судовий конституційний контроль в Україні : монограф. Вступ. ст. В.Ф. Погорілка. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2001. 344 с.
35. Кряжова А.В. Юрисдикція Конституційного Суду і структура Конституції. Від правової країни до конституційної держави. *Державо і право*. 1999. №8. С. 111–114.
36. Колісник В.П. Доктринальні підходи, покладені в основу конституційної системи, та усталеність демократичного поступу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2019. № 5. С. 96–100.
37. Погорілка В. Ф. Конституційне право України : підручник / за ред. В. Ф. Погорілка. 2-ге вид., доопрац. Київ : Наукова думка. 2000. 385 с.
38. Тесленко М. В. Конституційна скарга як один із засобів правозахисту людини і громадянина. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2003. №9. С. 5–13.
39. Гультай М. М. Функціональні характеристики інституту конституційної скарги та модель його впровадження в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. № 4-5. С. 185–193.
40. О.В. Петришин, Ю.Г. Барабаш, С.Г. Серьогіна, І.І. Бодрова. Проблеми і перспективи запровадження індивідуальної конституційної скарги в Україні: монографія. Київ: Атіка-Н, 2010. 108 с.
41. Айріян К.Б. Конституційна скарга як форма звернення до органу конституційної юрисдикції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2015. 20 с.
42. Суддя Конституційного Суду України Станіслав Шевчук : Суди загальної юрисдикції часто не бачать фундаментальної природи конституційних прав та застосовують лише закони. URL: https://zib.com.ua/ua/126549-suddya_ksu_stanislav_shevchuk_suddi_chasto_ne_bachat_fundame.html (дата звернення: 01.02.2023).

43. Копча В.В. Конституційна скарга як інструмент захисту прав людини в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. Випуск №4. 2018. С. 11–16.
44. Бисага Ю.М., Гецько М.М. Запровадження повної нормативної конституційної скарги в Україні як ефективного правового інструменту захисту основних прав і свобод. *Конституційний Суд України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження конституційної скарги в Україні: збірка тез*, м. Київ, 18 груд. 2015 р. / за заг. ред. Ю.В. Бауліна. Київ : ВАІТЕ, 2016. С. 41–49.
45. Доповідь Європейської комісії за демократію через право (Венеційської комісії) «Про прямий доступ до конституційного правосуддя» (85-те пленарне засідання, 17-18 грудня 2010 р., Венеція.). URL: <http://www.venice.coe.int> (дата звернення: 01.02.2023).
46. Щербанюк О.В. Індивідуальна конституційна скарга як засіб забезпечення конституційної демократії. *Право України*. 2018. № 12. С. 77–90.
47. Гультай М. М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя : курс лекцій. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 269 с.
48. Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyeni-skargy-shcho-nadiyshly-do-konstytuciyunogo-sudu-ukrayiny-ta-yih-orgasuvannya-39> (дата звернення 01.02.2023).
49. Барабаш Ю.Г., Берченко Г.В. Ефективність індивідуальної конституційної скарги як засобу захисту прав людини. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. №5. С. 9–21.
50. Рижук Ю.М., Залесова С.В. Конституційна скарга: реалії України. *Юрінком Інтер*. 2021. С. 89-91.
51. Шевчук С. В. Конституційне право в Україні перетворилось на розмови про політику. Інтерв'ю. «Юридична Газета» №12. 2021 р. С. 70–77.